

המִשְׁרָפֶת במִבְּרוֹאָרָת הַלְּפָדָן 1948 אַפְּרִיל

סא"ל (מיל') ד"ר אלחנן אורן

חسن סלאמה ליד רמלהليل ה-4—5 בחודש. בה בעט שרכזו הכוחות היהודיים מרחבי הארץ למבצע „נחשון“, תקף צבא ההצלה" של קאוגני את משמריה העמק ב-4 אפר' בין הערבים, ומי-12 בחודש החלקו קרבות ברמת-יווןן. האם הייתה זיקה מבצעית בין המعرבות במאות ירושלים והיפת? איך עמדת משמריה העמק בהתקפה עד ליל 8—9 אפר', כאשר נכנסו למע רכה כוחות ח"ש ופלמ"ח שקובצו לעורתה? איך הצליחו הלו להזוויא את קאוגני? מה הייתה בין רמת-יווןן ומשמריה העמק? מקורות חזושים חושפים את טיב הזיקה ההדידית בין המערבות, מגלים פנים חדשות בעמידת היישובים ומבצעים על היישוג הפלמ"ח בתאמודתו הראשונה עם כוח ערבי בעין סדר.***

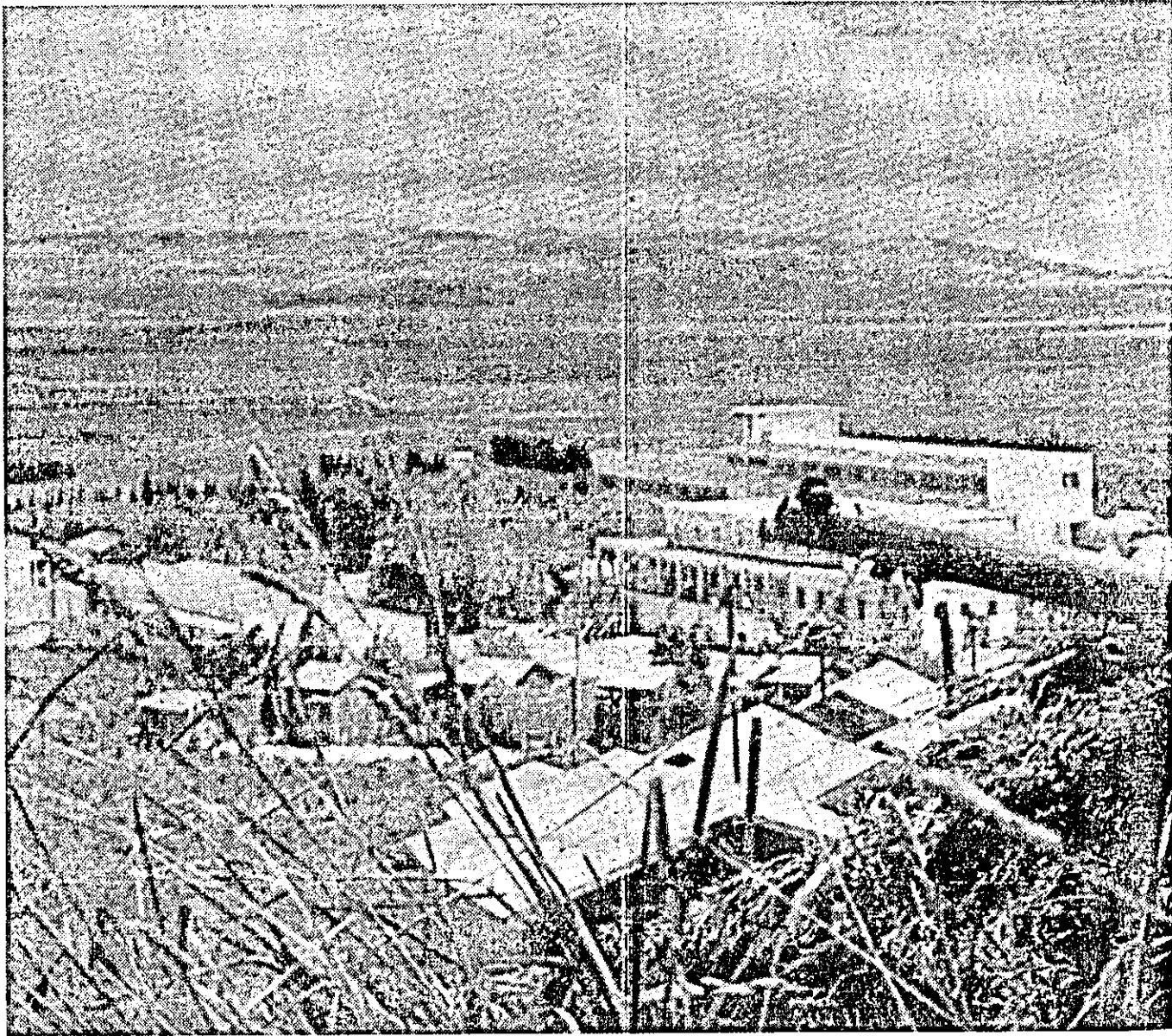
... בין המקורות — זכרונות של קאוגני ושל טהא אל-דאשמי, גנרלי עיראקי ששמש יועץ במקדמת „צבא ההצלה" בדמשק. אני מודה ליהושע פלמן על המידע על מגעיו עם קאוגני, ולעוזרי ארכיון צה"ל — על עורתם המקצועית המסורה.

האם יש זיקה מבצעית בין משמריה העמק, רמת-יווןן ובמבצע „נחשון"? *

בסוף מרץ 1948 עבר על היישוב העברי המשבר המדיני והצבאי החמור ביותר במהלך העצמות, בעקבות הנסיגה האמריקנית מתכנית החלוקה, משבר השירות וניתוק ירושלים. המשבר אילץ את ההגנה ואת ה„הגנה" לחולל מהפכת מבצעית: כוחות ללא תקדים רוכזו למבצע „נחשון" ווועפלו בגזרה נרחבת בתיאום אופרטיבי בשפלת ובהר. לראשונה נקבעו ווחזקו שטחים שליטים וכפרים לאבטחת הכביש לירושלים, ווחזב בהם — הקסטל.

במבצע „נחשון" נטל היישוב יוזמה מבצעית והציג מפנה במל-חמה: וחתיבות המתארגנות פתחו במתకפות מקומיות לפי „תכנית ד", כדי להשתלט על הערים המעורבות ולהציג רציפות מרחבית לקראת הפלישה הבין-ערבית הצפוינית. ה„הגנה" כבשה את הקסטל בליל 2—3 אפר', ופשטה על מפקדת

* ראה מ' פעל, השגת הרציפות הטריטוריאלית במהלך העצמות, "מערכות" מס' 225; א' אורן, הרכעה בטרכם מדינה — המערכת מבוצרת, אות ירושלים, אפריל 1948, "מערכות" מס' 243—244.

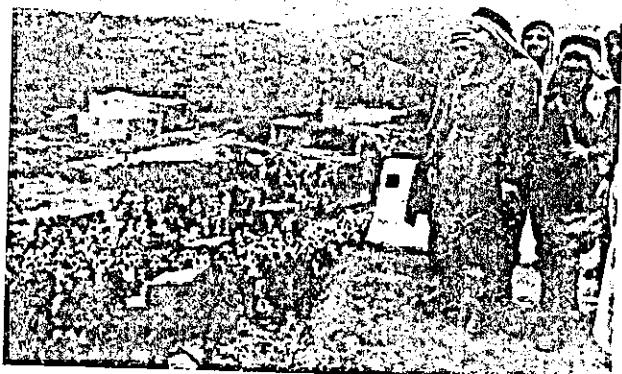

מנע מפעולות אשר תחיהנה אותו לסתור. בזוכרנותו הוא תולה את הסכמתו להסדר זה, הזראות של הפליטים קאים מדםך".²

בדمشק ישבה המפקדה הבין-ערבית שהקימה הליגת הערבית בחסות שכרי כוותלי, נשיא סוריה, ובפיקודו של הנגרל היראקי אסמאעיל ספואת, ומטעמה נחטנה קאokingי לפקד על כל הכותחות המקומיים בארץ, לרבות נאמני המופתי בהרי ירושלים ובערי השפלה. לעוזרת ערבי ירושלים נשלחה גם פלוגת „צבא ההצלה“ בפיקודו של הקצין היראקי אadal עבדאללה. למשה לא הצליח קאokingי לפרק מרווחו על אנשי המופתי, ששאפו להבליט את מלחמות העצמאית של ערבי הארץ — הפליטינגים — לעומת מדינות ערב וצבא המתנגדים השכירים של הליגת. עבד אל-קادر אל-חוסיני נחטנה אמןם למפקד ירושלים מטעם מפקחת דמשק, ומיד פעם בא אליה בתביעות, אך נzag בפיקד עצמאי לכל דבר. קאokingי נאלץ

מה הינו את קאokingי לתקוף בניות לחיפה? החל בחודש ינואר 1948 נגנסו ארעה גדי „צבא ההצלה“: ב-20 בחודש תקפו את יחיים וב-16 פבר' את טירת-צבי. בראשית מרץ הגיע קאokingי עצמו וקבע את מפקחתו בגיבע שבশומרון. גדי נפרשו בשומרון ובגליל, וליד מפקחתו החזיק קאokingי פלוגת שריוןיות נושאota תוחה 2 ליטראות (37 מ"מ) ושתי סוללות תותחי שדה (ארבעה קני 75 מ"מ צרפתיים ושלשה קני 105 מ"מ אמריקניים). השלטון הבריטי השלים עם ניסת הצבא הבין-ערבי הסדייל-מחצת, והתעלם מהמהאה היתורית על „פלישה לעין המשמש“. הבריטים רצו לפנות את כוחותיהם ללא תקלת, ועוד מציע מרס פיגו כמעט כליל את האזרחים הערבים; לנו קשרו בסתר בגע עס קאokingי ותבטחו שלא יפריעו לו להתבוסס, אם ישתקפ בהונגת המרחב היהודי, ולא יגיח לתקוף את המרחב היהודי לפני גמר הפינוי הבריטי. קאokingי התחייב אמג'ם שלא ליתקל בבריטים ולהיאי

המשבר היהודי. היא העבירה הוראותיה לאוקגאי, וגם ישירות למפקדי גזרוי בוגליל, וביניהם שכיב ודהב שהגיע לשפרעם בראש גדור זרוי. אך מסתבר שאוקגאי המתו לראות אם ואיך ישקעו יהודים כוחותיהם, ויצא לפועל רק אחרי שה„הגנה“ תפסת את הקסטל⁷.

אוקגאי נואם לפני התחלת ההתקפה על משמר העמך

לצמצם את פעולתו לשומרון ולגליל, ולעומת זאת לא נמנע המופת מהחדר גם לשם את ממוני, כדי להקים כוחות הנואים לו. היירובות המדינית והאישית, וטינת המקומיים על התנשאות ה„זרים“, עכו את היחסים ומונעו תיאום צבאי.⁸ ה„הגנה“ אמרה לנצל את החיכוכים הפוניים במחנה העברי, וכבר במחצית מריס קשו אנשי השי' (שירוט הידיעות) מגעים ראשונים עם מדרול בעאס, מפקד גדור „חטן“ שנערך לפני השווון. פגישתם השנייה נערכה ב-30 בתודש; הוסכם להימנע מהתגרויות ולתאות גבולות בין הכוחות, ואו ציע מدلול להפגישם עם אוקגאי עצמו כעוזר יומיים.

בليل המחרת, 31 מרס, ואחלט על מבעז „נחשון“. הפיקוד היהודי חחש פן אוקגאי יתרוב בקרבות הפורודור למרות היירובות עם החסינים, או ינצל את יתרון עמדתו המרכזית וקווי הפוניים בשומרון ובגליל, ויחזק נקודת תורפת היהודית בעמקים או בחוף. لكن גברת חשיבותה של הפגישה עם קאו-קגי, שנעודה ליום המחרת, ה-1 באפריל. יהושע („יוש“) פלמונ עבר את הקווים בלווי מלה אחד והגיע לנור-שםס ליד טולכרם, חוות במדודר של אנשי אוקגאי והסביר עמו לשיטה מטבחת.⁹ המטבחית, ציפה שהיהודים יקבלו את מרותו; ייטב להם בצתת הבריטים, ציפה שהיהודים יקבלו את מרותו; הלחמים אם יעסקו במסתור וינטו את השלטון בידי העברים, הלחמים מלידה. פלמונ רמז לו שייהודי ארץ-ישראל הם גם חקלאים ולוחמים, וכן טוב לעברים ולהיהודים שישאו וייבנו ישירות ולא ניתוח לאנגלים או למשחו לסכסם. כך נמלגלה ושיתחה אל המופתני, שנוא נפשו של אוקגאי עוד מימי שבתם יחד בברלין של היטלר. אוקגאי הסכים עם אורחו שהמופת הוא מתחזר מבדויים, הפטיר שאנשיו אינם חילים אלא שודדי דרכם, ובנימתו זאת „יעץ“ לפלמונ: „אודורובבו?“ (הכו אותו); ככל שיכו היהודים בחسن סלאמה — בלוד ורملת — ובמעבר אל-קדדר, הוא לא יתרוב בគונתו לשומר על הסטטוס-quo, אלא שכבזו הצבאי מחייב אותו למחות את חרפת זרעה (טרית' צבי).

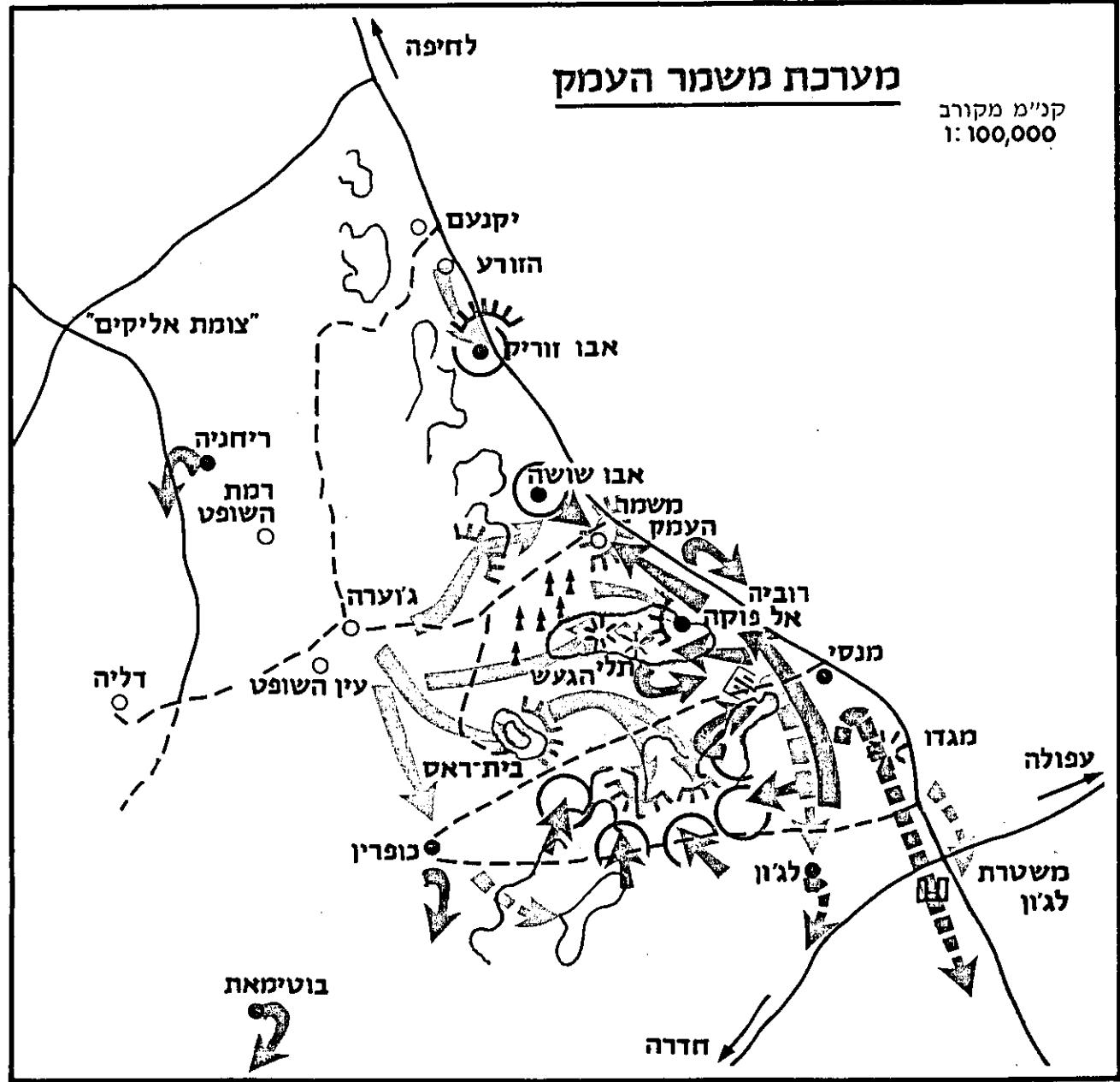
פלמונ הסיק אוקגאי לא יחוש לעורת עבר אל-קדדר, אבל שיער ש„כolumbia הצעלה“ יתקוף את אחד מישובי העמק, והעביר התראת כוננות ליישובים. המפקד העברי היה עשוי מצד אחד, שאם היהודים יתקפו את אנשי המופת, לא יתמיין את ההזדמנות.¹⁰ המפקדה בדמשק כבר נתעוררה לתפקידו מקואוקגאי לצתת להתקפה, בעקבות האצטו של הפינוי הבריטי והחמרת

4 אפריל בין הערבים.¹¹ במשמר העמך נמצאו 600 נפש, מחציתם ידי הקיבוץ והמושד החינוכי. עד כת נtag המשק שיגרת שמירה רגילה, והוציאו סיורים עד ורקדים שמדוומו. אלה הבינו בתוכנה באיזור מנטשי, לרבות הצבת תותחים ומרגמות, ודיווחו על כך למטה הגנה בשורייד. הילדים והעבورو למחסה בתים שנგויתם מבטן. והחברים הוזאו לעדות. כאשר אוקגאי השלים את הירוכות כחוותיו שאליהם צירף גם את כפרי מנשי, קופרין והסביבה — פתח בשעה 1700 בהרעתה ארטילריה, לראשונה במהלך המלחמת העצמאית. בתום ההרעה והחל גדור „קדסיה“ העיראקי בהס- תערות על המשק ההםום, כאשר השורייניות המהפות קרבו לשעריו. אך החברים התאוששו ונערכו בעוד מועד לבולם את המופתני, שנוא נפשו של אוקגאי עוד מימי שבתם יחד בברלין מטבחת, הפטיר שאנשיו אינם חילים אלא שודדי דרכם, ובנימתו זאת „יעץ“ לפלמונ: „אודורובבו?“ (הכו אותו); ככל שיכו היהודים בחسن סלאמה — בלוד ורملת — ובמעבר אל-קדדר, הוא לא יתרוב בគונתו לשומר על הסטטוס-quo, אלא שכבזו הצבאי מחייב אותו למחות את חרפת זרעה (טרית' צבי).

* מראשית המלחמה מנעו טירה (כ"ט טירת הכרמל) וככרי „המשלש הקטן שמודרמו לחיפוי (כ"ט נבער-כרמל, ע"א-אליה וכרכט-הכרמל) את המעדן בכבש החוף, אלא לפני הסדר עם הבריטים. התבעורה היהודית לחיפת פנחה בכבש נחל דליה (ודי מלך) ליקנעם. ומכאן צפונה. ליד גדור גאלצה עוד לעקוף את בגד א-ישייה (תל חנן). פנחה לכפרי אטא, ומכאן נכנסה לבסוף לחיפה דרך נגש (של'). שהופק על הסדרת הבריטי (נקחת הביקורת ממורת נגש של'), שהופק על הסדרת העברות נבנית, יהודית ובריטית בתי מופערת מכאן העירה, בכבש אשר שימש גם את הפינוי הבריטי.

מערכת משמר העמק

קנ"מ מוקרב
1:100,000

"משחק הפוגות" המפקד הבריטי חש שאין בכוחו לכפות ציון ולא הורה ל"צבא ההצלחה" לסגת, אלא הסתפק בהפסקת אש שהשאירת את התוקפים בעמדותיהם החולשות על המשק. חברי הקיבוץ התרעמו על הבריטים שנגנוו לקואנג'י לודכנים לאץ על רכובו ותויחוי, ועתה "מסתכלים בשווין נשע על הרעות ישב מלא ילדים". קואנג'י זעם על הבריטים שסיכלו לפני שעה את יומרותיו, אך נרתע ממבחן כות.¹² בנסיבות אלה התנסו היהודים, העربים והבריטים לראשונה באותו סוג של מום"ם דיפלומטי-צבאי של הפוגות, תלונתו על הפרtan והסכם על חידושן, שהפר מאו לחותמת קבוע בחתי המדינה למועד המלחמות, הפוגות, הפסכות האש ושביתות הנשק... מעטה גזען משקל מרכני למשחק הפוגות במשמר העמק.

תגובה לפנה בוקר — פלוגת "גולני" באח בדרך השדרות כבר בשעה 0500 בבוקר המחרות, ה-5 אפריל, הגיעו מרמת-הדר שלוש מחלקות שריוןיות, והמפקד הבריטי הסדיר הפסקת אש בעורף קצין מהו ערבבי. פצועו המשק פנו בליוו צבאי בריטי דרך הקומת הערבבים בכביש ללגון ולעופלה.¹³

למערכת משמר העמק מקורות רבים, אבל חלקיהם הספר "משמר העמק במערכות" מתאר בעיקר עמידת הקיבוץ: לעוזרו קובאו בחופזה פלוגת "גולני", הגדור הראשון של הפלמ"ח ופלוגות ט"רמליה וט"אלכסנדרוני. בספר הפלמ"ח ניתנת תמונה ברורה למדי על סולות הנדור מליל-8—9 אפריל ואילך, אבל חלון של פלוגות החיר"ש משלוט החטיבות מתקפה אפלינו בצדדי השיטותיה. מיגור וילסן מתאר את ההתקפות הבריטיות.¹⁴

נקי את הכהרים, וכי "למשור" את המומ"מ טען המוכר שיטסכו לשביתת נשק רק אם התוקפים ישלמו פיצויים על תחומי החרשה וינצטו את התוחמים לעיניהם. כן הינה את הזרארכה של ההפגות בקבלה אישור מפקדת ה-גוננה. את תחשות חברי הקיבוץ ביתא "חון", שנולא אל הנשים והילדים בפנויו ב-7 בחודש, כדי ליזיג את תנועת „השומר הצער" בכנס הוועד הפועל הציוני שנערך בת"א. בשידור שמע שופט-קדעה מתכוונת להמשיך במערכות לאחר שיפוג מועד ההפגנה בשעה 081600, וודיע שתשמש מוכן לעמוד באש. לעומת זאת הביא י' חון את דבר הקיבוץ לזעדה המדינית של הוועד ועל כל הצינים. הוא סיפר על הדיפת התקפה ועל תנאי קאוגני לניתוק המגע, שקל מודיעין ריצה קאוגני לסגת, שיעיר שאולי גרתע מפני עמידת המגנים, ותריר: „אולי אוטם תוחמים נחוצים במקום אחר?".¹⁵

כאשר שב המג"ד הבריטי ב-8 בחודש כדי להאריך את ההפגנת הוודע לו המוכר שעדיין לא קיבל אישור מלמعلاה; ממשען לא מתקבלו תנאי של קאוגני לmeta שכינה „הרשות המוצר". ובכל זאת, הסכים המפקד העברי להאריך את ההפגנה בעוד יממה.¹⁶ קודם רצתה לבכוש את המשק במכת פתוח; כאשר נכשל, רצתה להדקם ולהסתלק, ווועה השלים עם הריתוק ונמשך של כוחו. מודיע ?

פובליו באוגנדי שהשתתפו בקרבות משמר העמק

אך חזרו הבריטים לרמת-הידוד, וקואנג'י אמר לנשות כוחו בשנית. בבקור ה-6 בחודש הסתפק באכיפות והפעם לא הופיע הבריטים. בין הערביהם, בשעה 1800, פתח שוב בהרעתה תותח חיים ומרגמות, ואחריה שוב תקפו העיראקים, ושוב ננדפו.¹³ לתחרת בבקור, ה-7 בחודש, יצא המג"ד הבריטי עצמו לשומרה העמק בראש שלוש מחלקות שרוייניות. הוא מצא שהקיבוץ מקיים את הפוגנה, אך העربים גרואו לו תוקפניהם. מפקדים במקום — כנראה המג"ד העיראקי מהדי סאלח — סייר לחילה להפסיק את האש והתריבור שבא ללחום ולא לאכול לחם. תוא מוכן להמתין עד לפינויו הבריטי ב-15 במאי, אך חוברתו היא להגן על העerbים, כאשר היהודים צולפים על התעבורה הערבית בכיביש. משמע, קואנג'י יסכים לשביית נשים ויזיא את כוחותינו, אם לא אונגה רע לכפרים הערביים באיזור, ובמיוחד לכפרים שבעורף הקיבוץ. „מוכתר“ הקיבוץ, נציגו בפני השלטון המנדטורי, הכסיכים להאריך את הפסקת האש לעוד 24 שעות, בתנאי שייפנו דגשיהם והילדים בחסות הצבא, ולא עוד דרך קוי העerbים, אלא בדרך שדות לקיבוץ שריד; ובוינתיים קיבל הוראות מהמנומנים עלייו ב„הגנה“, ¹⁴ חבריו תמשק המנותק לא יידעו מה מתחולל ברוחבי הארץ באופןם, אבל גבריה ההכרה שיש לורתק את „צבא הצלחה“ במקום ואסור להסתיכם לשביית נשים, אם זו תנתן לקואנג'י חופש פעולה לנעו לגזרה אחרת; יש להאריך את המ"מ כדי „להריזז וממן לפלם" וגמרנו לעורחותם. ה, קלף" שלחם במ"מ הייתה תאיום בגמול על הcpfרים שהצטרכו להתקפה על המשמר ונימקתו מהעורך. חברי המשק הבינו שקואנג'י לא יכול לדוף

הדיлемה של קאוקני
מאו פתח במתקפה, כבר התלבט קאוקני אם להמשיך בגינוי
הכיבוש או לנתק מגע, כי העמידה היהודית וההתקשרות הברית-
שית חברו לסכל את זמנו. יתר על כן, בעוד ממשלה התחזגה
במושרי-העמק, גברו תביעות העוזרת מירוחלים העברית.
כשתפסו היוצרים את הקסטל, נמצאו ומפקד הירושלמי עבד
אל-קדר בدمשך, אליה יצא בראש משלחת כדי לתרבע נשק
ותהומות מגנREL ספואת, ובהעדר המפקד המופתאי חכמו
קריאותיהם של ראשיה העיר מקאוקני שיטול את הפיקוד ושיבת
את הארץ.¹⁷ נראה היה עבד אל-קדר עצמו ארצת ב'-ג' בחודש,
והתמסר להכנת התקפה על הקסטל מזרום. בראש אנשי תקף
בליל 7–8 אפריל, ומצא את מותו לרוגלי הכפר לפנות בוקר.
חילית נודע במנתו רק שנעדר, ואך לאחר כיבוש הקסטל
בצחורים מצאו את גופתו. לירושלים העברית הגיעה הידיעה
על מותו אך לפנות ערבית.¹⁸

קאוקני לא ידע את המצב בירושלים לפטריון, אבל הקרים
מירוחלים זימנו לו אמתלה „מכובד“ לנתק מגע ממשמר-
העמק, לתערב במלאו כוחו בירושלים ולהציג, ולזוכות אף
בחכרת המופתית במנהיגותו הצבאית. למעשה, לא עזב „צבא
התצלח“ את משמר-העמק בעוד ההפוגה מתאריכת, ובנסיבות
אליה וחליט קאוקני לשגר לחווית ירושלים רק פלגה —
סוללת תותחים ופלגה רובאית —, „בנצל לטובתו את המומ“
המתנהל¹⁹. בזוכרוניז הוא טוען שנאלץ לחזור מהמערכה
במושמר-העמק בגל מות עבד אל-קדר וזעוקת תעורת מירוח-
לים, אלא שנותעכט לקבל אישור מדשיך, ונאלץ לפעול
לבסוף על דעתו הווא, כאשר בוששו הוראותיה לבוא.²⁰

הושאך לפועל נצבא סדר, והיא הצלחה להזוף אותו, לחדור לשטחו ולכבותו את בסיסי התקפה שלו.

קרבות רמת-יווןן

כזכור, רצה קאוקגי לפועל בשתי זרועות מלוחאים, וסוך על שכיב והאב שיפעל במתחום עמו. אולם מאן הגיע והאב עם גודלו לשפרעם ב-30 במרס, ישב על הכללים, ומסתבר שלכלת-חילה עשה ככל יכולתו להשות את פועלתו, ורצה לצאת ידי חובתו בהפגנות סרק. יוש פלמן מעיד שקאוקגי עצמו חבע מותaab לפועל מיד לאחר שפתח בהתקפתו, כבר ב-5 בחודש, אולם והאב לא עשה דבר, אלא הרץ מכתבים לדמשק ב-6, ב-7 וב-8 בחודש ודרש תוחתי שדה, מרגמות ותחמושת נ"ט שבשלדיםם אי אפשר, ותבטית: „מייד לאחר שנתקבל את האיזור המבוקש, נתחיל בהתקפה ממשצת“.²⁷

ב-11 בחודש, הכריך לו האב שהוא נתן מהאגן ועוד ציפה למתקפה תוחתיו, הכריך לו האב שהוא נתן בצרה, ותבע שישיעו לו. הפעם יצאו אנשי הנדור לתפקיד שתי עמדות, ומה-12 בחודש החלו להתריד את רמת-יווןן בצליפות. לאחר כמה ימים של חילופי אש, נתחוללו קרבות קשים ביום-14 אפריל, מאוחר מכך לעוזר לקאוקגי. אותה שעה לא גונטו לחטיבת „כרמליה“ כמעט כוחות לתגבור רמת-יווןן. פלוגה אחת, ואחריה עוד אחת, יכלו אך לעובות את שורות המגנים בעמדותיהם במקם ומוחוצה לו. בהגנה ובתקפה נגד הגיעו עד סף השבירת, אך לבסוף נהדפה גם הזרוע הצפונית של מתקפת המלחים. שכיב והאב חקק במכודד ומאותר מדי. כידוע נסתימת הפרשה בהפ-סקת פועלות הגדור, ולא עוד אלא שהדרוזים הקימו כוח לחם בשורות צה"ל.²⁸

סיכום

בקרבות משמר-העמק ורמת-יווןן נבלם והותה „צבא ההצלה“ הרחק משעריו חיפה, וברורו לכל ערנו של הישג מכעיז זה במקצת של „מערכות צפון“ בכלל, ובמערכה על חיפה בפרט. קאוקגי לא יכול היה להעתיר חיפה, והוא ערכו של הישג מכעיז זה במקצת של „מערכות צפון“ בלבד, וכעבור שבוע, כאשר חטיבת „כרמליה“ יצאה בليل 21–22 אפריל להשתלט על העיר כולה. אבל ערכה המלא של המערה מבואות הימה עולה מכוח תרומותה להכרצת מתקפת „נחשון“ מtbodyות ירושלים. כאשר מגינוי משמר-העמק מנעו מקאוקגי לעוזר אל הריו ירושלים בכל כוחו, לא ראו את המלחמה במילוא היקפה, אך את שללם ולמעלה מזה עשו בעצם נאמנותו לשימה — בעמידתם, באמונתם בתגבורות שסופה להגעה ובנכונותם להמשיך בתגנת משקם המוכת. כך גתלו חלוקם בהישג השוגג הרחק משקם. יש מהסמל בכאן, שלוחמי „חיל שודה“ יצאו מגיירה בלילה בו עלו אנשי „הריאל“ והגעים מקרית-ענבים לתשיב את הקסטל.

יתר על כן, עמידת המשק בהפגנות ובהתמודדות הנמשכת, היו אותן לבאות, ומופת המהשך את היישובים באשר הם, לעמד בפני הצבאות הסדריים בבוא הפלישה. במאמכים המדרינים שקדמו להברות העצומות ולפלישה, חיזקה ואימצה משמר-העמק את ידיהם של חיים וייצמן וחברין, העומדים בחותם ארחה"ב ואומ"מ. דברי הגשיא הראשון מבטאים את הערכתו למפנה שנותה של מערךם: „צבא השחוריו של קאוקגי ספג מכות הגנותם במושב-העמק. בכמה מחלקי הארץ פתחו כוחות היהודיים בהתקפה... בעוד אשר בא"מ מתוכחים על [משטר] נאמנות, הולכת ומתחווה המדינה והיהודית“.²⁹

החליט לשגר נועד לטיען לכבות את הקסטל; אם היה שולח כוח מחזיתו, אילו ידע שבינתיים הצליחו אנשי המופת ללבשו בעצם? ...³⁰ מודיע נשאר קאוקגי עם חילו באפס מעשה לפני משמר-העמק, ולירושלים הפרש רק פלגה קטנה? התשובה לכך ברורה: הקיבוץ המותקף ומנוגתק הצליח לתק את „צבא ההצלה“ בעל כורחו בטקטיקה הדיפלומטית שלו. האIOS בגמול נגד הקרים הערביים אילץ את קאוקגי להישאר במקום, כדי להרתיע את המגנים מ�ולען נגד הקרים. لكن התערב בקסTEL רק במעט מדי ומאותר מדי.³¹

עמידת משמר-העמק

כבר בעיצומה של המعرכה ראה יצחק שדה לצין את עמידת המשק שהוכחה ולא נשבר: „המשק לא בכגע... תוקף אנשינו, אימונם, אומץ רוחם עמדו להם גם בקרב זה“.³² אך הערך של עמידת הקיבוץ רב מזה. לפי הכרתם העמוקה, רוא החברים במשקם רק חיליה אחת בשירות, וב„משחק ההפוגות“ לא רוא רק אינטראקציוני וישייר, אלא את צרכי הגוף, המרחב, ה- „הגנה“ והישוב כולו. „לא דענו שהחלה פגולות, נחשון“, סיפור החברים לאחר מכן, ובכל זאת תרמו בעמידתם להכרעת מבחן „נחשון“ בהרי ירושלים.³³

על הימים המותחים, כאשר המשק ניצב כמעט בלבד, מספר דוד הילן, שעשה אז מטעם מגבית ה- „הגנה“: „שבתו לשעדת התרמה בקהילה בארץ"ב, הממה אותו הודיעו השכנים כבשו את המשק. בקוםנו לנום, חס „חיל במערכה“, החיב לגן על כבוד משמר-העמק, בעוד החברים עומדים על גפיהם. הדעת דעה היא שקר, פתח ואמר, סיפר על עשרים וחמש שנוטיו של הקיבוץ, וסימן בחרגשות על החברים ועל ביתם ש„הקיםו להם שם ועליהם יגנו עד טיפת דם האחורה, ולא יסגרו! אלה לא יסגרו!“ שעות חרדה ארכות עוד עברו עליון, עד שב ניו יורק ונ通报 שהמשק עמד והמצור הוסר.³⁴

המפנה וההברעה במשמר-העמק

מהרעתה הפתעה של קאוקגי עברו חמישת ימים. בינו-הרים הגיע יצחק שדה לגערה ליד עין-השופט, מקום קורס תמי"מ של ה- „הגנה“, ונתקבעו אליו מחלקות „הגדור והראשון“ של הפלמ"ח מ Москפי הצפון, וכן פלוגות ח"ש מ„כרמליה“ ומ„אלכסנדרוני“. „חיל שדה“ — תרתי משמע — פתח בהתקפה בלילה ה-8–9. עבר זמנו של משחק ההפוגות, והבריטים משכו ידים מותגעשה.³⁵ הגדור הראשון, בפיקודו של דן לנר, יצא לתקוף את חיל קאוקגי באגד, ופלוגת „כרמליה“ תקפה את אבר-ושוה. הحلة מערכת ממושכת, בה תקפו היהודים בעיקר בלילה והערביים בימים. כבר בבוקר ה-10 בחודש הורה קאוקגי לוחתניו לשוב מהרי ירושלים, ובבואם פתח ב-12 בחודש בניסין אחרון לכבוש את המשק. אבל הפלמ"ח שבר את התקפות, כבוחות ח"ש השתלטו בינו-הרים על הקרים שניתקו את המשק מהעיר. בתגובה מואצות על איום הפלמ"ח לאגפו, התיש קאוקגי את כחיו, עד כדי כך שאיל-האשמי הצעיר בו במרק ב-14 בחודש לחדר מ„קרב התשה“ עצמי ולתקוף מגע.³⁶ באותו יום נסתימה אמונת המערה, כאשר „צבא ההצלה“ נסוג אל מעבר לצומת מג'ידו מזרחית, וכוחותינו ניצלו את ההצלחה והתבססו מדרום לכופרין ולמנשי.

ה- „הגנה“ הועמדת במשמר-העמק מביתן קרבי ראשון נגד כוח

הערות

- להלן נאמר בטעות שיום ר' הוא 10 אפריל (אבל צ"ל 9 אפריל).
- ומאיו והלאה, "גויים" כל התארכיסטים בזיהו.
- התיאור מזכיר בטהר, עמ' 1565–1566.
- וילסון, עמ' 187–188; קאוקני, עמ' 40; משמר העמך, עמ' 16–17.
14. 15. משמר העמך, עמ' 17, 42–43.
- וילסון, עמ' 188; קאוקני, עמ' 42–43.
16. קודצמן שמע מעוזיריו של עבד אל-קדר שלמד על כיבוש הקסטל בהיותו בדמשק (קדצמן, עמ' 131–130), והע' 9 לפרק 4 בעמ' 719. גם טהא אל-חאשמי פגש ב-6 בחודש נציגים ירושלמיים, שדרשו תוחות ומקלעים להתקפה על הקסטל (האשמי, עמ' 34).
- ירושלים הערביים קראו לעזה מס' 4 בחודש, ביום והמרת חורה קאוקני פelogת פادرל عبدالלה נצאת את הקסטל מצפון. ב-6 מס' ר' גלייל לכבודות שניגעו כדי לתקוף את הקסטל מצפון. ב-6 מס' ר' גלייל על דיווח שקאוקני "יצטרף למערכה על ירושלים" (מערכות חובי נס, עמ' 37. ס' הפלמ"ח ב, עמ' לו) ממשמע, הש"י כבר ביטול את הערכתו הקודמת, שלא ייעור למופתאים.
18. קודצמן טעה, וכחוב שעבד אל-קדר תקף ביום שובו, ולכן מת' קבל הרשות שנפל ב-7 אפריל, בבורק (קדצמן, עמ' 131–132).
- לפי מקורות הש"י חור ב-5 או ב-6 בחודש למפקדו בכירויות, לירושלים הערביות נודע מותו בשעה 081850 (מערכות חובי נס, עמ' 37; חובי, עמ' 244–243; עמ' 37).
19. לפי הזכרונות ביקשה טולכרים עזה ב-6 אפריל, ב-7 נפל עבד אל-קדר, והגעה אליו משלחת מירושלים, למתרת קיבל עותק של מברק מירושלים לדמשק, התובע שיבירותו לקסטל; המתובה נשחתה, הפסירות נברית גבריה, ואו שלח כות בחסות המומ' (קאוקני, עמ' 40–42).
20. סדר הנושאים ברשומותיו של אל-חאשמי מוכיח שקאוקני החליט לשגר את הכוח ל-פנ' שיעט מה קורה בקסטול ב-8 בחודש. והוא רושם שקיבל מברק מקאוקני על שיגור את ראש מטה, מימן אל-ביסטר לעזרת פادرל عبدالלה לה שייב את הקסטל. אה"כ רשותה ידיעה לטפוניה מירושלים שהערבים כבש ו-את הקסטל, ורק אה"כ — מתקבל אישור לדייטה הקודמת. אך בין הנופלים בכיבוש — עבר אל-קדר (האשמי, עמ' 36–38). הוכחה לכך, שקאוקני החליט בבורק ה-8, מצויה בمبرקו (כלי שעות חיבור) אל מוחמד צפא, מפקד גודד ירמון ה-12, המורה לצוף נציג מגודזו למומ' (ארclinן צה"ל). ההגונה עמדה לפוג בשעה 1600, והמוד"מ התנהל בזואו לפנה"ץ. המברק מעיד שקאוקני החליט לכל ואחר בבורק ה-8 להרוויח עוד זמן במסמר העמך ולהאריך את ההגנה כדי לשוגר כוח לירושלים.
21. מערכות חובי, עמ' 38–39.
22. י' נודד (יצחק שדה), על המשמר, 13 אפריל. במערכה נפלו ארבעה מחברי המשק ונפצעו רביהם, 13 חילימ נתרנו עד ה-15 בחודש.
23. משמר העמך, עמ' 17.
24. דוד הכהן, עת לספר, ת"א 1974, עמ' 192–194, 197, 198.
25. גראה שגבן לאוננו של המפקד הבריטי ב-8 בחודש, שהמשק מזכה לבוא תגבורות (וילסון, עמ' 188; והשתה קמחי, עמ' 99).
26. קאוקני, עמ' 47–46.
27. מקורות ארclinן צה"ל.
28. תולדות מלחתה הגדית, עמ' 120. גירוא וייד איש הש"י קשר מגעים מוקדים עם שכיב ווזאב עד לפני התקווה והקרבות. פלמון סבור שהמפקד הדורי אמר להסתפק בהונגנרטאש. אולם מגני נוש זבולון, שלא דע על המומי, החמירו את ההתגנות ביימחת הקרבית היתרה. לאחר הדחת התקפותו הודשו המגעים, והפעם בטבעון ובחשוףתו של משה דין, שאחיו עציר זוהר ("זורייק") נפל בקרבות אלה (שבת טבת, משה דין, י"ט ות"א חט"ל ב, עמ' 248–250; משה דין, אבוי ורך, י"ט ות"א 1976, עמ' 58–57; עדות דרוויז על ההסדר — אצל חביכ בנען, בצתת הבריטים, ת"א 1958, עמ' 246 ואילך).
29. חייט ויזמן, מס' ומעש (אנגלית — אשר ברש), י"ט ות"א תש"ט, עמ' 458. הערכה צבאית למפנה — ראה בתולדות מלחמת הגדית, עמ' 122–123; י' לורך, קורות מלחתה העצמאית, עמ' 122.
1. משה שרת, בשער האומות, ת"א 1958, עמ' 174 וAIL. הערות הגודלים ושמות מפקדים — שם, עמ' 181.
2. מקורות לפגישה בין קאוקני וגיגי ברטים:
- א. ג'ון וודד קמחי, משני עברי הגבעה? (להלן — קמחי), מערכאות 1973 (למלון — קודצמן, עמ' 83–84).
- ב. (למלון — קודצמן) — The First Arab-Israeli War, NY Cleveland 1970, p. 62–63.
- ג. זכרונות פאווי קאוקני על מערכת משמר העמך, פורסמו בתרגום אנגלי בבריטון (להלן — קאוקני) — Journal of Palestine Studies, Beirut, No. 4 (Summer 1972).
- ד. דבריו על הפישה עם גיגי הבריטים — בעמ' 29.
- ד. בבירתו בארץ ערבית, כנראה סוריה, אמר שהוא נמנע מהיתקל בבריטים, כדי שלא לעכב את הפינוי (אלכין) (זה"ל).
3. סקירה על "צבא ההצלחה" עד הפישה — יהודה סלוצקי, מילודות ההגנה ב (להלן — תחת"ג), עמ' 1637–1634. ייחסים בין "צבא ההצלחה" וגיגי המופתי נזונו במאמרם של ר' שמעוני במערכות חובי, 230, עמ' 33–32, ומי פעל ביהזנות ג', אוניברסיטת ת"א, תש"ד, עמ' 454–456, 452–451.
4. מידע על הפעלה הראשונה של אנשי הש"י עם מפקדי צבא ההצלחה — קאוקני, עמ' 35; על הפעלה השנייה, בה השתתפו ג'וד מכנס ויהושע פלמוני — ארclinן צה"ל.
5. פגישת פלמוני — קאוקני תיארה בගירסאות רחותם כותבים ש-טוכם עם קאוקני שיתקוף את כריה-זקאל (קמחי, עמ' 97). הם גם טועים במקומות הפגישה — שם, עמ' 84). קאוקני מסטר שנפנס עם יוצאי חטורה מישובי השרוון, שמאסו בסוכנות היהודית ובఈים להיכנע לו (קאוקני, עמ' 35).
6. המידע על הפעלה — מישוש פלמוני בראין ב-2 יוני 73, תאריך הפעלה, וההנחות לפלמוני — לפי יומן בראינון (בראינון צה"ל).
7. פרטם מהתרשמות של פלמוני — בדרכו ר' גלייל בס' הפלמ"ח ב, עמ' לו (השה קודצמן, עמ' 67–69).
8. על הוראות לקאוקני ולוחאמו — ארclinן צה"ל. קאוקני אומר שמספר מרס נתונם והוחדים בפוג'יק בגל ניתוק ירו' שלייט הערבי. וניתוק ישובים בידי צבא ההצלחה" (קאוקני, עמ' 37).
9. קאוקני, עמ' 38. רק כי צחק שדה מהמערכה — מערכות, חובי סב-סג, ודרכו על תכנית האיבר — שם, עמ' 32.
10. קאוקני מזכיר את שיקולו לפועל בעת שהבריטים לא יוציאו שרויות לדרכם (קאוקני, עמ' 38). אלא שהוא טועה באומר שכיוון למוציאי שבת. כדי להפתיע את המשק, וסעטו מצעעה על כוונתו לפעול ביום שבחת הנוצרי.
11. קאוקני מתימר שהפתיע את המשק, וכי ראה את החברים מתבוננים במשחק כדורגל, בעת שהחל בהפגנה (שם, עמ' 39). אך תיארו מתאים יותר ליום השבת, באשר — נסחתי סירר — וזכה על המשק. על גilioי ההכנות להתקפה ועל התוכנה במקץ משמר העמך במערכה, מרחביה 1950 (להלן — משמר העמך), עמ' 10–14. הדברים מונאים גם ב-AIL וטל"ה, עמ' 93 וAIL.
12. וילסון, עמ' 187; משמר העמך, עמ' 42. קאוקני מאישים את הבריטים שסייעו ליוחדים: כשותפותו — הגן עליהם, לעיתים סייעו להם לחקור, וסייעו להם נשק ותחמושת. בפרשת משמר העם הוא מאישים אישית את גנרל מקראילן, מפקד הגדוד הבריטי באיראן (קאוקני, עמ' 31, 39).
13. משמר העמך, עמ' 14. בתיאור המאורעות בספר אין תאריכים בשווים נזונים קטועים מימון המשק, אבל חל בהם שימוש בעמ' 35, בו מוארות הפעולות של ליל ה-9 (8–9 אפריל) אך

המִשְׁרָפֶת במִבְּרוֹאָרָת הַלִּפְלָד

1948 אפריל

סא"ל (מיל') ד"ר אלחנן אורן

חسن סלאמה ליד רملת בליל ה-4—5 בחודש. בה בעט שרכזו הכוחות היהודיים מרחבי הארץ למבצע „נחשון“, תקף צבא ההצלה" של קאוגני את משמריה העמק ב-4 אפר' בין הערבים, ומי-12 בחודש החלקו קרבות ברמת-יווןן. האם הייתה זיקה מבצעית בין המعرבות במאות ירושלים והיפת? איך עמדת משמריה העמק בהתקפה עד ליל 8—9 אפר', כאשר נכנסו למע רכה כוחות ח"ש ופלמ"ח שקובצו לעורתה? איך הצליחו הלו להזוויא את קאוגני? מה הייתה בין רמת-יווןן ומשמריה העמק? מקורות חזושים חושפים את טיב הזיקה הגדית בין המערבות, מגלים פנים חדשות בעמידת היישובים ומבצעים על היישוג הפלמ"ח בתמודדותו הראשונה עם כוח ערבי בעין סדר.***

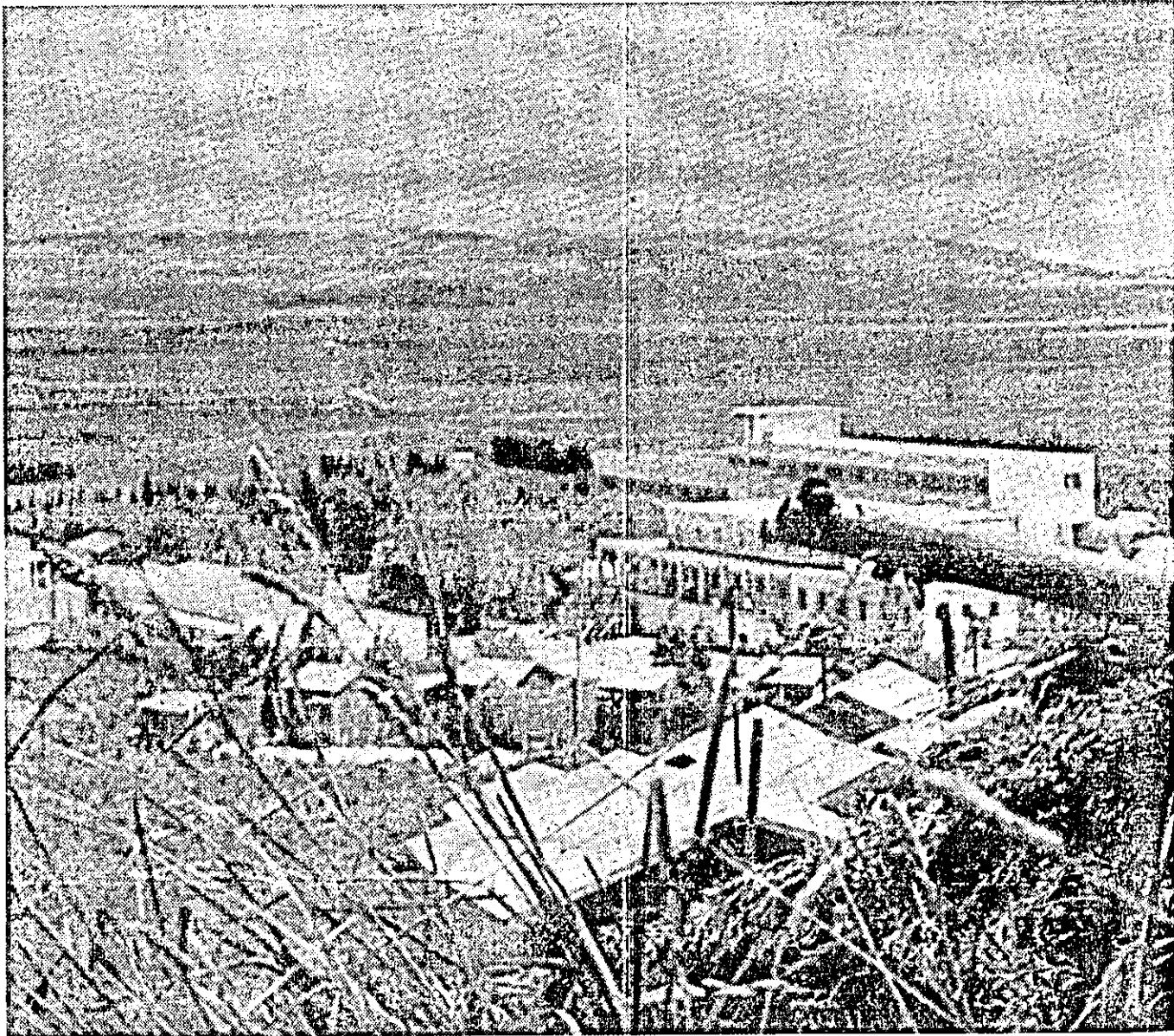
... בין המקורות — זכרונות של קאוגני ושל טהא אל-דאשמי, גנרלי עיראקי ששמש יועץ במקדמת „צבא ההצלה" בדמשק. אני מודה ליהושע פלמן על המידע על מגעיו עם קאוגני, ולעובי ארכיון צהיל — על עורמת המקצועית המסורה.

האם יש זיקה מבצעית בין משמריה העמק,
רמת-יווןן ובמצוא „נחשון"?

בסוף מרץ 1948 עבר על היישוב העברי המשבר המדיני והצבאי החמור ביותר במהלך המלחמות העצמאיות, בעקבות הנסיגה האמריקנית מתקנית החלוקה, משבר השירות וניתוק ירושלים. המשבר אילץ את ההגנה ואת ה„גנה" לחולל מהפכת מבצעית: כוחות ללא תקדים רוכזו למבצע „נחשון" ווועלו בגזרה נרחבת בתיאום אופרטיבי בשפלת ובהר. לראשונה נקבעו ווחזקו שטחים שליטים וכפרים לאבטחת הכביש לירושלים, ווחזב בהם — הקסטל.

במצוא „נחשון" נטל היישוב יוזמה מבצעית והציג מפנה במל-חמה: וחתיבות המתארגנות פתחו במתకפות מקומיות לפי „תכנית ד", כדי להשתלט על הערים המעורבות ולהציג רציפות מרחבית לקראת הפלישה הבין-ערבית הצפוינית. ה„גנה" כבשה את הקסטל בליל 2—3 אפר', ופשטה על מפקדת

* ראה מ' פעל, השגנת הרציפות הטריטוריאלית במהלך העצמאיות, "מערכות" מס' 225; א' אורן, הכרעה בטרכם מדינה — המערכת מבחוץ, ואות ירושלים, אפריל 1948, "מערכות" מס' 243—244.

מנע מפעולות אשר תחיהנה אותו לסתור. בזוכרנותו הוא תולה את הסכמתו להסדר זה, הזראות של הפליטים קאים מדםך".²

בדمشק ישבה המפקדה הבין-ערבית שהקימה הליגת הערבית בחסות שכרי כוותלי, נשיא סוריה, ובפיקודו של הנגרל היראקי אסמאעיל ספואת, ומטעמה נחטנה קאokingי לפקד על כל הרכבות המקומיים בארץ, לרבות נאמני המופתי בהרי ירושלים ובערי השפלה. לעוזרת ערבי ירושלים נשלחה גם פלוגת „צבא ההצלה“ בפיקודו של הקצין היראקי אadal עבדאללה. למשה לא הצליח קאokingי לפרק מרווחו על אנשי המופתי, ששאפו להבליט את מלחמות העצמאית של ערבי הארץ — הפליטינגים — לעומת מדינות ערב וצבא המתנגדים השכירים של הליגת. עבד אל-קادر אל-חוסיני נחטנה אמןם למפקד ירושלים מטעם מפקחת דמשק, ומיד פעם בא אליה בתביעות, אך נzag בפיקד עצמאי לכל דבר. קאokingי נאלץ

מה הינו את קאokingי לתקוף בניות לחיפה? החל בחודש ינואר 1948 נכבשו ארצה גזרי, „צבא ההצלה“, ב-20 בחודש תקפו את יחיים וב-16 פבר' את טירת-צבי. בראשית מרץ הגיע קאokingי עצמו וקבע את מפקחתו בגיבע שבশומרון. גזרי נפרש בשומרון ובגליל, וליד מפקחתו החזיק קאokingי פלוגת שריוןיות נושאota תוחה 2 ליטראות (37 מ"מ) ושתי סוללות תותחי שדה (ארבעה קני 75 מ"מ צרפתיים ושלשה קני 105 מ"מ אמריקניים). השלטון הבריטי השלים עם ניסת הצבא הבין-ערבי הסדייל-מחצת, והתעלם מהמחאה היהודית על „פלישה לעין המשמש“. הבריטים רצו לפנות את כוחותיהם ללא תקלת, ועוד מציע מרס פיגו כמעט כליל את האזרחים הערבים; לנו קשרו בסתר בגע עס קאokingי ותבטחו שלא יפריעו לו להתבוסס, אם ישחק בהגנת המרחב היהודי, ולא יגיח לתקוף את המרחב היהודי לפני גמר הפינוי הבריטי. קאokingי התחייב אמצעם שלא לhitalk בבריטים ולהיאי

המשבר היהודי. היא העבירה הוראותיה לאוקגאי, וגם ישירות למפקדי גזרוי בגליל, וביניהם שכיב ודהב שהגיע לשפרעם בראש גזרוי. אך מסתבר שאוקגאי המתין לראותם ואיך ישקעו ויהודים כוותהיהם, ויצא לפועל רק אחרי שה„הגנה“ תפסת את הקסטל⁷.

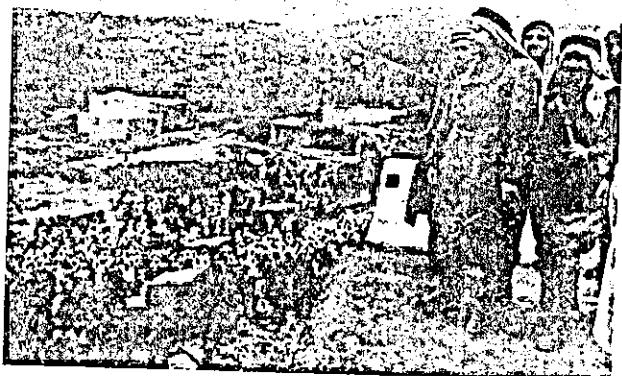
תכנית אוקגאי והתקפתו הראשונה על משמר-העמק
אוקגאי החליט לתקוף את משמר-העמק, ולדבריו התכוון רך לעיטה מקומית ש„תלמד את היהודים לך“. למעשה של דבר בחור את הקיבוץ כיעד טקי לפי מגמה אסטרטגית מרחיקת לכת. על כוונתו עמד יצחק שדה, שהטכ"ל שיגרו לפוך על הכוחות שיכונסו לגוררה: אוקגאי ראה עצמו כמצבאי מן ואסcoleה הפרוסית, ורצה לנתק את חיפה במתקפת מלוחמים „קלאסית“; הוא יכובש את מטה-אביב, והגדוד הדרומי יתקדם עד-זמנית משפרעם וינתק את הגישות מצפון באיזור כפר-আתא והקריות.⁸

יצוין, שגם בהמשך המלחמה השכיל אוקגאי לבחור יעדים טקטיים שרבי יותר ממערכתי: בהתקפותיו על סג'יה בינוי ובוביל, אימץ לחסום את כביש כפר-חboro-יבנאל ולנתק את כל הגליל; בהתקפת מגרה באוקטובר אימץ לנתק את כל צפון עמק חולה. כיוון שאוקגאי עמד להפער את ההסדר עם הבריטי טים בהתקפותו על משמר-העמק, רצה לכובש את המשק בין לילה ולבבב „עובדיה“ עוד בטרם יתעוררו הבריטים. הכוח התקופי ביוון — גודס סיור של הריביזיה המוטסת ה-6 (ה„בלניות“), רכבוב על שרויינות כבדות — חנה בשזה התעופה רמת-הדר, ואוקגאי הבית נוכנה שהוקם הבריטי לא יצא לדרכו בעוד לילה. לנכו קבע את שעת התקפתה ליום א', יומ-שבטה הנוצרי,

4 אפריל בין הערבבים.⁹
במשמר-העמק נמצאו 600 נפש, מחציתם ליד הקיבוץ והמושד החינוכי. עד כת נtag המשק שיגרת שמירה רגילה, והוציאו סיורים עד ורקדים שמדוומו. אלה הבחינו בתוכנה באיזור מונסי, לרבות הצבת תותחים ומרגמות, ודיווחו על כך למטה טולכרם, חזות ממסדר של אנשי אוקגאי והסביר עמו לשיטה מושכנת. הנצחיא-ההרטפקן, שראה שהיית שילט הארץ ב策ת הבריטים, ציפה שהיהודים יקבלו את מרותו; יטב להם מיטקה במסחר ויינטו את השלטון בידי העربים, הלחומים מלידה. פלמוני רמז לו שיוהודי ארץ-ישראל הם גם חקלאים ולוחמים, וכן טוב לעربים ולהודים שישואו ויתנו ישירות ולא ינחו לאנגלים או למשחו לסכסכם. כך נמלגלה גשחה אל המופתני, שנוא נפשו של אוקגאי עוד מימי שבתם יחד בברלין של היטלר. אוקגאי הסכים עם אורחו שהמוחטי הוא מתחזר מודניים, הפטיר שאנשיו אינם חילים אלא שודדי דרכם, ובנימתו זאת „יעץ“ לפלמוני: „אודורובבו?“ (הכו אותו); ככל שיכו היהודים בחسن סלאמה — בלוד ורמלה — ובעבר אל-קדדר, הוא לא יתרוב כבונתו לשומר על הסטטוס-קו, אלא שכבוזו הצבאי מהיב אותו למחות את חרפת זרעה (טירת צבי).

* מראשית המלחמה מנעו טירה (כ"ט טירת-הכרמל) וככרי „המשלש הקטן שמודרמו לחיפה (כ"ט בערךרמל, ע"א אלה וכרכט-הכרמל) את המעדן בכבש החוף, אלא לפני הסדר עם הבריטים. התבעורה היהודית לחייטה נפתחה בכביש נחל דליה (ודי מלך) ליקנעם. ומכאן צפונה, ליד ג'ור גלאזה עוז לעוקף את ביל א-שייח (תל-חנן). פניהו לכפרי ATA, ומכאן נכנסה לבסוף לחיפה דרך נשר (של'). שהופק על הסדרת הבריטי (נקחת הביקורת ממורת לנשר של').

העבורה נבנית, יהודית ובריטית בתי מופערת מכאן העירה, בכביש אשר שימש גם את הפינוי הבריטי.

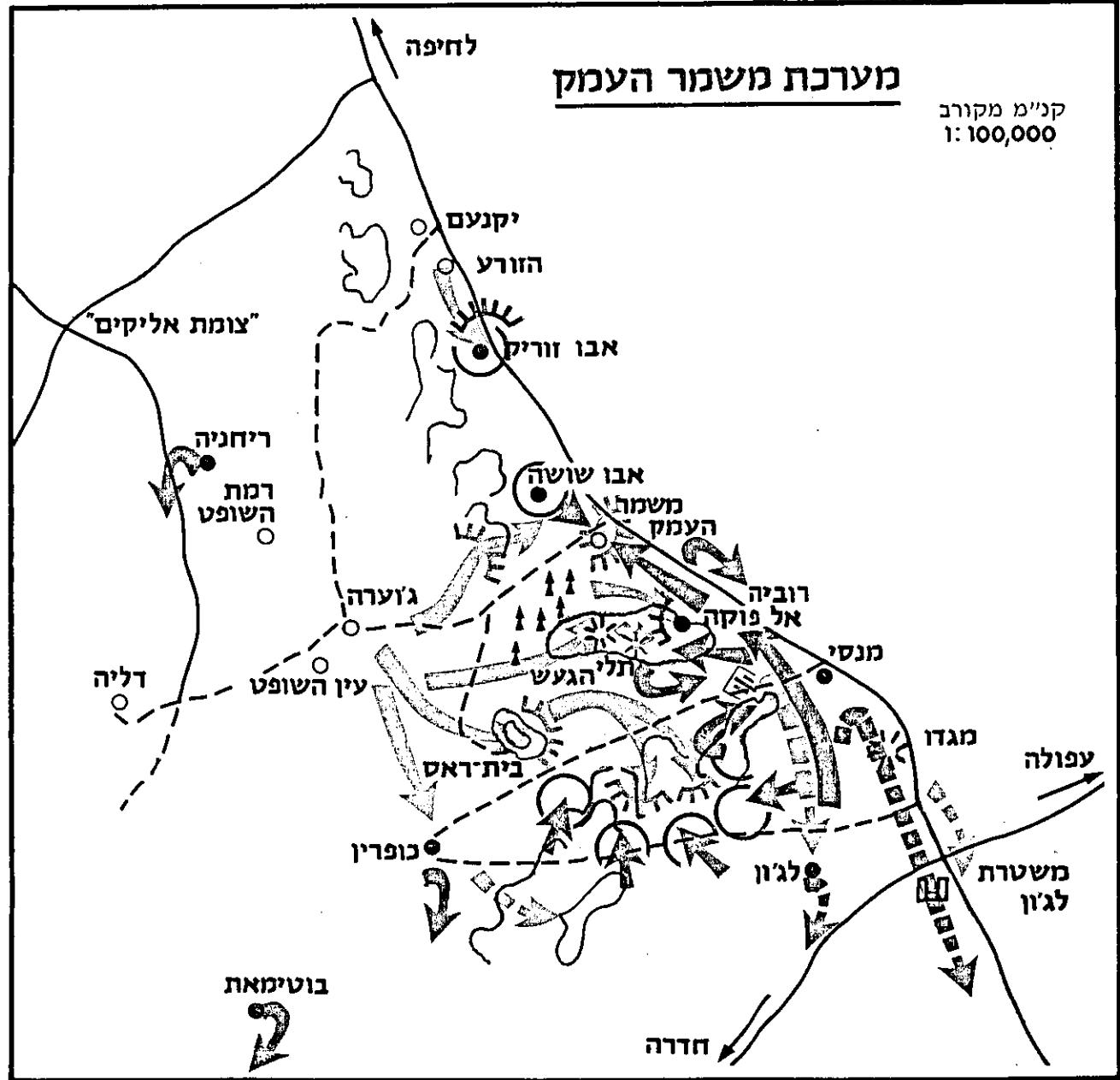
אוקגאי נואם לפני התקפת ההתקפה על משמר-העמק
לצמצם את פעולתו לשומרון ולגליל, ולעומת זאת לא נמנע המופת מלהחדיר גם לשם את ממוני, כדי להקים כוחות הנואים לו. היירובות המדינית והאישית, וטינת המקומיים על התנשאות ה„זרים“, עכוו את היחסים ומונעו תיאום צבאי.³ ה„הגנה“ אמרה לנצל את היחסים הפוניים במחנה הערבי, וכבר במחצית מרס קשו אנשי הש"י (שירות הידיעות) מגעים ראשונים עם מדרול עבאס, מפקד גדר „חטין“ שנערך לפני השווון. פגישתם השנייה נערכה ב-30 בתוכש; הוסכם להימנע מהתגרויות ולתאות גבולות בין הכוחות, ואו ציע מدلול להפגישם עם אוקגאי עצמו כעבורה יומיים.⁴

בليل המחרת, 31 מרס, ואחלה על מבצע „נחשון“. הפיקוד היהודי חשש פן אוקגאי יתערב בקרבות הפורודור למורות היריבות עם החסינים, או יငל את יתרון עמדתו המרכזית וקווי הפוניים בשומרון ובגליל, ויחקוף נקודת תורפת יהודית בעמקים או בחוף. לנכו גברת חשיבותה של הפעיטה עם קאו-קגי, שנועדה ליום המחרת, ה-1 באפריל. יהושע („יוש“) פלמוני עבר את הקוים בלווי מלה אחד והגיע לנור-שםס ליד טולכרם, חזות ממסדר של אנשי אוקגאי והסביר עמו לשיטה מושכנת.⁵ הנצחיא-ההרטפקן, שראה שהיית שילט הארץ ב策ת הבריטים, ציפה שהיהודים יקבלו את מרותו; יטב להם ב策ת הערבים, הלחומים מלידה. פלמוני רמז לו שיוהודי ארץ-ישראל הם גם חקלאים ולוחמים, וכן טוב לעARBים ולהודים שישואו ויתנו ישירות ולא ינחו לאנגלים או למשחו לסכסכם. כך נמלגלה גשחה אל המופתני, שנוא נפשו של אוקגאי עוד מימי שבתם יחד בברלין של היטלר. אוקגאי הסכים עם אורחו שהמוחטי הוא מתחזר מודניים, הפטיר שאנשיו אינם חילים אלא שודדי דרכם, ובנימתו זאת „יעץ“ לפלמוני: „אודורובבו?“ (הכו אותו); ככל שיכו היהודים בחسن סלאמה — בלוד ורמלה — ובעבר אל-קדדר, הוא לא יתרוב כבונתו לשומר על הסטטוס-קו, אלא שכבוזו הצבאי מהיב אותו למחות את חרפת זרעה (טירת צבי).

פלמוני הסיק שאוקגאי לא יחוש לעורת עבד אל-קדדר, אבל שיער ש„כבא הצעלה“ יתקוף את אחד מישובי העמק, והעביר התראת כבוגרות ליישובים. המפקד הערבי היה עשוי מצד אחד, שאם היהודים יתקפו את אנשי המופת, לא יתמיין את ההזדמנות. המפקדה בדמשק כבר נתעוררה לתפקיד מקואוקגאי ל策ת להתקפה, בעקבות האצטו של הפינוי הבריטי והחמרה

מערכת משמר העמק

ק"מ מקורב
1: 100,000

המפקד הבריטי חש שאין בכוחו לכפות ציון ולא הורה ל„צבא ההצלה“ לסתור, אלא הסתפק בהפקת אש שהשאירה את התוקפים בעמדותיהם החולשות על המשק. חברי הקיבוץ התרעמו על הבריטים שהגנוו ל焦急ג'י להיכנס לארץ על רכובו ותותוין, ועתה „מסתכלים בשווין נשע על הרעות ישוב מלא ילדיים“.焦急ג'י זעם על הבריטים שסיכלו לפִי שעה את יימרותתי, אך נרתע מבחן כו.¹² בנסיבות אלה התנסו היינו דרים, העربים והבריטים לרשונה באותו סוג של מ"ם דיפלומט-ישראלים של המוגות, תלונות על הפרtan ו好似מים על הידושן, שהפיך מאו לתופעת קבועה בחיי המדינה למזותת המלא- חממות, התפוגות, הפסכות האש ושבימות הגשך... מעתה גודע משקל מרכז למשחק ההפוגות במשמעות העם.

תגבורת לפנות בוקר — פלוגות „גולני“ באהה בדרד השדות, כבר בשעה 0500 בבוקר המחרת, ה-5 אפריל, הגיעו מרמת-דוד שלוש מחלקות שריוןיות, והמפקד הבריטי גסידר הפסיק אש בעורת קצין מחוז ערביה. פצועיו המשק פנו לבלווי צבאי בריטי דרך הגוים הערביים בככיביש ללבנון ולעטפולנה.¹⁰

וללפניהם מתרחאת אמת הבהאערותם בהרבותם ¹¹.

קיר את הכהרים, וכי "למשוך" את המומ"מ טען המוכתר שיסכימו לשיבתת נשק רק אם התקופים ישלמו פיצויים על נזקי ההרעה ויגנבו את התותחים לעיניהם. כן הייתה את התארכה של הפוגה בקבלת אישור מפקדת ה-הגנה. את תחושת חברי הקיבוץ ביטה י' חון, שנלווה אל הנשים והילדים בפניו ב-7 בחודש, כדי לילץ את תנעות "השומר הצער" בכנס הוועד הפועל הציוני שנערך בח' א'. בשיריך שמע שודפי קדרה מתכוונת להמשיך במערכת לאחר שיפוג מועד הפוגה בשעה 08:08, והודיע שמדובר לעמוד באש. למחמת הביא י' חון את דבר הקיבוץ לעדדה המודינית של הוועד נפועל הציוני. הוא סיפר על הדיפת התתקפה ועל תנאי קאוקגי לניטוק המגע, שקל מדויע ירצה קאוקגי לסגת, שיעיר שאולי נרתע מפני עמידת המגנים, והירהר: "אולי אותן תותחים נחוצים במקום אחר?".¹⁵

כאשר שב המג"ד הבריטי ב-8 בחודש כדי להאריך את הפוגה, והודיע לו המוכתר שעדיין לא קיבל אישור מלמעלה; משמע, לא נתקבלו תנאיו של קאוקגי למטה שכינה, "הסתה המוצר". ובכל זאת, הסכים המפקד הערבי להאריך את הפוגה בעוד יממה.¹⁶ קודם רצתה לכבות את המשק במקת פתוח; כאשר נכשל, רצתה להקדים ולהסתלק, ועתה השלים עם הריתוק ונמשך של כוחו. מדוע?

ה dilemma של קאוקגי

מאז פתח בתקפה, כבר הטלטט קאוקגי אט להמשיך בנסיו היבוש או לנתק מגע, כי העמידה היהודית ווועת'רבות הברי-טייה חברו לסכל את זמנו. יתר על כן, בעוד מתרשת הפוגה בשמരה-העמק, גברו תביעות העוראה מירושלים הערבית. כשהתפסו היהודים את הקסטל, נמצא ומפקד היישוב עבד אל-קדר בדמשק, אליה יצא בראש משלחת כדי לתרבע נשק ותחמושת מגנירל ספואת, ובהעד המפקד המופתאי חכטו קריואתיהם של ראשי העיר מקאוקגי שיטול את הפיקוד ושיבת את תער. כנראה חזר עבד אל-קדר עצמו ארצה ב-6 בחודש, והתמסר להנחת התקפה על הקסטל מדרום. בראש אנשיו תקף בלילה 7–8 אפריל, ומצא את מותו לרגלי הכפר לפנות בוקר. תחילה נודע במחנהו רק שנעדר, ואך לאחר כיבוש הקסטל בצחורים מצאו את גופתו. לירושלים הערבית הגיעו הידיעה על מותו אך לפניות ערבי.¹⁷

קאוקגי לא ידע את המצב בירושלים לפניין, אבל הקראיות מירושלים זימנו לו אמתלה, "מכובדת", לנתק מגע ממשמר העמק, להתערב במלאו כוחו בירושלים ולהציגה, ולזוכות אף בהכרה המופתית במנוגנות האבאות. למעשה, לא עוז, "צבא ההצללה" את משמר-העמק בעוד הפוגה מתאריכת, ובגסיבות אללה תחיליט קאוקגי לשגר לחווית ירושלים רק פלגה – סוללת תותחים ופלוגה רובהית –, בנצלו לטובתו את המומ"מ המתנהל". בוכרונוטי הוא טוען שנאלץ לחדר מהמערכת כמשמר-העמק בגל מות עבד אל-קדר וזעקה העוראה מירח' שלים, אלא שנתעכבר לקבל אישור מדמשק, ונאלץ לפועל לבסוף על דעתו הוא, כאשר בושו הוראותיה לבוא.¹⁸

אבל לאמתו של דבר ותחליט קאוקגי לשולח כוח לירושלים בוקר ה-8 בחודש (ודיווח לדמשק רק בדיעבד...). לפי מה שידוע או – וכך היה – עדין החיזקו יהודים בקסTEL, ומות עבד אל-קדר עוד לא יכול היה לדעת! הכות שווא

חיילי קאוקגי שהשתתפו בקרבות משמר-העמק

אך חזרו הבריטים לרמת-הוד, וקאוקגי אמר לסתות כוחו בשנית. בוקר ה-9 בחודש הסתפק באכיפות והפעם לא הופיעו הבריטים. בין הערבבים, בשעה 1800, פתח שוב בהרעתה תותח חיים ומרגמות, ואחריה שוב תקפו העיראקים, ושוב נזדפו.¹⁹ למחמת בCKER, ה-7 בחודש, יצא המג"ד הבריטי עצמו למשמר-העמק בראש שלוש מחלקות שריוןינו. הוא מצא שהקיבוץ מקיים את הפוגה, אך העربים נראו לו תוקפניים. מפקדים במקום – כנראה המג"ד העיראקי מהדי סאלח – סייר בתקילה להפסיק את האש ותתרבב שבא לחות ולא לאכוף להם. וזה מונע מהמתין עד לפינוי הבריטי ב-15 במאי, אך חובתו היא להגנו על הערבבים, כאשר היהודים צולפים על התעבורה הערבית בCKER. משמע, קאוקגי יסכים לשביית נשק ויוציא את כוחותיו, אם לא יאונת רע לכפרים הערבים באיזור, ובמיוחד לכפרים שבעורף הקיבוץ. "מווכתר" הקיבוץ, נציגו בפני השלטון המנדטורי, הסכים להאריך את הפסקת האש לעוד 24 שעות, בתנאי שיפנו נשים והילדים בחסות האב, ולא עוד דרך קוי הערבבים, אלא בדרך שדות לקיבוץ שריד; ובגנויות יקבל הוראות מהמנגנים עלייו ב-הגנה!²⁰

חברי המשק המנותק לא ידעו מטה מהחולל ברוחבי הארץ באותו יום, אבל גברת ההכוה שיש לרתק את "צבא ההצללה" למקום ואסור להסכים לשביית נשק, אם זו תחן לקאוקגי חופש פעולה לנوع לגitorה אחרת; יש להאריך את דמו"מ כדי לחיות זמן לפלם"ח" המתרכו לעורתם. ה-קלף" שלדם במ"מ היה دائمם בגמול על הכפרים שהצטרפו להתקפה על המשק ונתקו מהעורף. חברי המשק הבינו שקאוקגי לא יוכל להפ-

הושאך לפועל נצבא סדר, והיא הצלחה להזוף אותו, לחדור לשטחו ולכבותו את בסיסי התקפה שלו.

קרבות רמת-יווןן

כזכור, רצה קאוקגי לפועל בשתי זרועות מלוחאים, וסוך על שכיב והאב שיפעל במתחום עמו. אולם מאן הגיע והאב עם גודלו לשפרעם ב-30 במרס, ישב על הכללים, ומסתבר שלכלת-חילה עשה ככל יכולתו להשות את פועלתו, ורצה לצאת ידי חובתו בהפגנות סרק. יוש פלמן מעיד שקאוקגי עצמו חבע מותaab לפועל מיד לאחר שפתח בהתקפתו, כבר ב-5 בחודש, אולם והאב לא עשה דבר, אלא הרץ מכתבים לדמשק ב-6, ב-7 וב-8 בחודש ודרש תוחתי שדה, מרגמות ותחמושת נ"ט שבשלדיםם אי אפשר, ותבטית: „מייד לאחר שנתקבל את האיזור המבוקש, נתחיל בהתקפה ממשצת“.²⁷

ב-11 בחודש, הכריך לו האב שהוא נתן מהאגן ועוד ציפה למתקפה תוחתיו, הבהיר לו האב שהוא בצרה, ותבע שישיעו לו. הפעם יצאו אנשי הנדור לתפקיד שתי עמדות, ומה-12 בחודש החלו להתריד את רמת-יווןן בצליפות. לאחר כמה ימים של חילופי אש, נתחוללו קרבות קשים ביום-14 אפריל, מאוחר מכך לעוזר לקאוקגי. אותה שעה לא גונטו לחטיבת „כרמליה“ כמעט כוחות לתגבור רמת-יווןן. פלוגה אחת, ואחריה עוד אחת, יכלו אך לעובות את שורות המגנים בעמדותיהם במקם ומוחוצה לו. בהגנה ובתקפה נגד הגיעו עד סף השבירת, אך לבסוף נהדפה גם הזרוע הצפונית של מתקפת המלחים. שכיב והאב חקק במכודד ומאותר מדי. כידוע נסתימת הפרשה בהפ-סקת פועלות הגדור, ולא עוד אלא שהדרוזים הקימו כוח לחם בשורות צה"ל.²⁸

סיכום

בקרבות משמר-העמק ורמת-יווןן נבלם והותה „צבא ההצלה“ הרחק משעריו חיפה, וברור לכל ערנו של הישג מכעיז זה במקצת של „מערכות צפון“ בכלל, ובמערכה על חיפה בפרט. קאוקגי לא יכול היה להעתיר חיפה, וכך ערכו של הישג מכעיז זה, „כרמליה“, יצאה בليل 21–22 אפריל להשתלט על העיר כולה. אבל ערכה המלא של המערה מבואות היפה עולה מכוח תרומתה להכרעת מתקפת „נחשון“ במבואות ירושלים. כאשר מגינוי משמר-העמק מנעו מקאוקגי לעبور אל הרי ירושלים בכל כוחו, לא ראו את המלחמה במילוא היקפה, אך את שליהם ולמעליה מזה עשו בעצם נאמנותו לשימה — בעמידתם, באמונתם בתגבורת שסופה להגעה ובנכונותם להמשיך בתגנת משקם המוכת. כך גתלו חללם בהישג השוגג הרחק משקם. יש מהסמל בכך, שלוחמי „חיל שודה“ יצאו מגיירה בלילה בו עלו אנשי „הריאל“ והגעים מקרית-ענבים לתשיב את הקסטל.

יתר על כן, עמידת המשק בהפגנות ובהתמודדות הנמשכת, היו אותן לבאות, וכופת המהשך את היישובים באשר הם, לעמד בפני הצבאות הסדריים בבוא הפלישה. במאמכים המדרינים שקדמו להברות העצומות ולפלישה, חיזקה ואימצה משמר-העמק את ידיהם של חיים וייצמן וחברין, העומדים בחותם אראה"ב וא"מ. דברי הגשיא הראשון מבטאים את הערכתו למפנה שנותה של מטרתם: „צבא השחוריו של קאוקגי ספג מכות הגנותם במטרתם. בכמה מחלקי הארץ פתחו כוחות היהודיים בהתקפה... בעוד אשר בא"מ מתוכחים על [משטר] נאמנות, הולכת ומתחווה המדינה והיהודית“.²⁹

החליט לשגר נועד לטיען לכבות את הקסטל; אם היה שולח כוח מחזיתו, אילו ידע שבינתיים הצליחו אנשי המופת ללבשו בעצם? ...³⁰ מודיע נשאר קאוקגי עם חילו באפס מעשה לפני משמר-העמק, ולירושלים הפרש רק פלגה קטנה? התשובה לכך ברורה: הקיבוץ המותקף ומנוגתק הצליח לתק את „צבא ההצלה“ בעל כורחו בטקטיקה הדיפלומטית שלו. האIOS בגמול נגד הקרים הערביים אילץ את קאוקגי להישאר במקום, כדי להרתיע את המגנים מ�ולול נגד הקרים. لكن התערב בקסTEL רק במעט מדי ומאותר מדי.³¹

עמידת משמר-העמק

כבר בעיצומה של המعرכה ראה יצחק שדה לצין את עמידת המשק שהוכחה ולא נשבר: „המשק לא בכגע... תוקף אנשינו, אימונם, אומץ רוחם עמדו להם גם בקרב זה“.³² אך הערך של עמידת הקיבוץ רב מזה. לפי הכרתם העמוקה, רוא החברים במשק רק חיליה אחת בשירות, וב„משחק ההפוגות“ לא רוא רק אינטראקציוני וישייר, אלא את צרכי הגוף, המרחב, ה- „הגנה“ והישוב כולו. „לא דענו שהחלה פועלות נחשון“, סיפור החברים לאחר מכן, ובכל זאת תרמו בעמידתם להכרעת מבחן „נחשון“ בהרי ירושלים.³³

על הימים המותחים, כאשר המשק ניצב כמעט בלבד, מספר דוד הילן, שעשה אז מטעם מגבית ה- „הגנה“: „שבתו לשעדת התרמה בקהילה בארץ“, ומהו אוותו הודיעו שהערבים כבשו את המשק. בקוםו לנו, ח"ש, „חיל במערכה“, החיב לגן על כבוד משמר-העמק, בעוד החברים עומדים על גפיהם. הדעת דעה היא שקר, פתח ואמר, סיפר על עשרים וחמש שנוטיו של הקיבוץ, וסימן בחרגשות על החברים ועל ביתם ש„הקיםו להם שם ועליהם יגנו עד טיפת דם האחורה, ולא יסגרו! אלה לא יסגרו!“ שעות חרדה ארכות עוד עברו עליון, עד שב ניו יורק ונ通报 שהמשק עמד והמצור הוסר.³⁴

המפנה וההברעה במשמר-העמק

מהרעתה הפתעה של קאוקגי עברו חמישת ימים. בינו לבין הגיע יצחק שדה לגערה ליד עין-השופט, מקום קורס תמי"מ של ה- „הגנה“, ונטקצו אליו מחלקות „הגדור והראשון“ של הפלמ"ח מ Москפי הצפון, וכן פלוגות ח"ש מ„כרמליה“ ומ„אלכסנדרוני“. „חיל שדה“ — תרתי משמע — פתח בהתקפה בלילה ה-8–9. עבר זמנו של משחק ההפוגות, והבריטים משכו ידים מותגעשה.³⁵ הגדור הראשון, בפיקודו של דן לנר, יצא לתקוף את חיל קאוקגי באגד, ופלוגת „כרמליה“ תקפתה את אבר-ושוה. הحلة מערכת ממושכת, בה תקפו היהודים בעיקר בלילה והערביים בימים. כבר בבוקר ה-10 בחודש הורה קאוקגי לתוחננו לשוב מהרי ירושלים, ובבואם פתח ב-12 בחודש בניסין אחרון לכבוש את המשק. אבל הפלמ"ח שבר את התקפות, כבוחות ח"ש השתלטו בינו לבין הקרים על הפלמ"ח לאגפו, התיש קאוקגי את כוחו, עד כדי כך שאיל-האשמי היפוי בו במרק ב-14 בחודש לחדר מ„קרב התשה“ עצמי ולתקוף מגע.³⁶ באותו יום נסתימה אמונת המערה, כאשר „צבא ההצלה“ נסוג אל מעבר לצומת מג'ידו מזרחית, וכוחותינו ניצלו את ההצלחה והתבססו מדרום לכפרין ולמנשי.

ה- „הגנה“ הועמדת במשמר-העמק מביתן קרבי ראשון נגד כוח

הערות

- להלן נאמר בטעות שיטם ו' הוא 10 אפריל (אבל צ'ל 9 אפריל).
- ומאיו והלאה "גויים" כל התארכיסטים בזיהו.
- התיאור מזכיר בטהר' ג', עמ' 1565–1566.
- וילסון, עמ' 187–188; קאוקני, עמ' 40; משמר העמק, עמ' 16–17.
14. 15. משמר העמק, עמ' 17, 42–43.
- וילסון, עמ' 188; קאוקני, עמ' 42–43.
16. קודצ'מן שמע מעוזיריו של עבד אל-קדר שלמד על כיבוש הקסטל בהיידון בדמשק (קורצמן, עמ' 131–130), והע' 9 לפרק 4 בעמ' 719. גם טהא אל-חאשמי פגש ב-6 בחודש נציגים ירושלמיים, שדרשו תוחות ומקלעים להתקפה על הקסטל (האשמי, עמ' 34).
- ירושלים הערבי תראה לעזה מ-4 בחודש, ביום והמרת חורה קאוקני פelogת פדרל عبدالלה נצאת את הקסטל מצפון. ב-6 מסר י' גלייל לכוחות שיגיעו כדי לתקוף את הקסטל מצפון. ב-6 מפקדו בבריטניה חובי נג', עמ' 37. ס' הפלמ"ח ב', עמ' לו, ממשמע, הש"י כבר ביטול את הרכחו הקודמת, שלא יעורר למופתאים.
18. קודצ'מן טעה, וכחוב שעבד אל-קדר תקף ביום שובו, ולכן מת' קבל הרשות שנפל ב-7 אפריל, בבורק (קורצמן, עמ' 131–132).
- לפי מקורות הש"י חור ב-5 או ב-6 בחודש למפקדו בבריטניה, לירושלים הערביות נודע מותו בשעה 081850 (macrotes חובי נג', עמ' 37, 244–243, עמ' 37).
19. לפי הזכרונות ביקשה טולכרים עזה ב-6 אפריל, ב-7 נפל עבד אל-קדר, והגעה אליו משלחת מירושלים, למתרת קיבל עותק של מברק מירושלים לדמשק, התובע שיבירויות לקסטל; המתובה נשחתה, הפסירות נברה, ואו שלח כוח בחסות המומ' (קאוקני, עמ' 40–42).
20. סדר הנושאים ברשומותיו של אל-חאשמי מוכיח שקאוקני החליט לשגר את הכוח ל-פנ' שיעט מה קורה בקסטל ב-8 בחודש. והוא רושם שקיבל מברק מקאוקני על שיגור את ראש מטה, מימן אל-ביסטר לעזרת פדרל عبدالלה לה השיב את הקסטל. אה'כ רשותה ידיעה לטפוניה מירושלים שהערבים כבש ו-את הקסטל, ורק אה'כ — מתקבל אישור לדייעה הקודמת. אך בין הנופלים בכיבוש — עבד אל-קדר (האשמי, עמ' 36–38). הוכחה לכך, שקאוקני החליט בבורק ה-8, מציה בمبرקו (כלי חיבור) אל מוחמד צפא, מפקד גודד ירמון ה-12, המורה לצף ונגן מגודזו למומ' (ארclinן צ'ה'ל), והגונה עמדה לפוג בשעה 1600, והמול'ם התנהל בזואו לפנה"ץ. המברק מעיד שקאוקני החליט לכל ואחר בבורק ה-8 להרוויח עוד זמן במסמר העמק ולהאריך את ההפגנה כדי לשגר כוח לירושלים.
21. מערבות חובי, 244–243, עמ' 38–39.
22. י' נודד (יצחק שדה), על המשמר, 13 אפריל, 48. במערכת נפלו ארבעה מחברי המשק ונפצעו רבעם, 13 חילימ נתרנו עד ה-15 בחודש.
23. משמר העמק, עמ' 17.
24. דוד הכהן, עת לספר, ת"א 1974, עמ' 192–194, 197, 198.
25. גראה שגבן לאוננו של המפקד הבריטי ב-8 בחודש, שהמשק מזכה לבוא תגבורות (וילסון, עמ' 188; והשות קמחי, עמ' 99).
26. קאוקני, עמ' 47–46.
27. מקרים ארclinן צ'ה'ל.
28. תולדות מלחתה הגדית, עמ' 120. גירוא וייד איש הש' קשר מגעים מוקדים עם שכיב ווזאב עד לפני התקווה והקרבות. פלמון סבור שהמפקד הדורי אמר להסתפק בהונגנרטאש. אולם מגני נוש זבולון, שלא דע על המומ' החמירו את ההתגנות ביימות הקרבית היתה. לאחר הדיטת התקפות הוודשו המגעים, והפעם בטבעון ובחשוףתו של משה דין, שאחיו עציר זוהר ("זורייק") נפל בקרבות אלה (שבת טבת, משה דין, י"ט ות"א חט"ל ב', עמ' 248–250; משה דין, אבוי ורך, י"ט ות"א 1976, עמ' 58–57; עדות דרוויז על ההסדר — אצל חביב כנען, בצתת הבריטים, ת"א 1958, עמ' 246 ואילך).
29. חייט ויזמן, מס' ומעש (אנגלית — אשר ברש), י"ט ות"א תש"ט, עמ' 458. הערכה צבאית למפנה — ראה בתולדות מלחמת הגדית, עמ' 122–123; י' לורך, קורות מלחתה העצמאית, עמ' 122.
1. משה שרת, בשער האומות, ת"א 1958, עמ' 174 וAIL. הייערכות הגודדים ושמות מפקדיהם — שם, עמ' 181.
2. מקורות לפגישה בין קאוקני וגיגי ברטימי:
- א. ג'ון וודד קמחי, משני עברי הגבעה (להלן — קמחי), מערכאות 1973 (למלון — קודצ'מן, עמ' 83–84).
- ב. (למלון — קודצ'מן) — The Genesis 1948 — First Arab-Israeli War, NY Cleveland 1970, p. 62–63.
- ג. זכרונות פאווי קאוקני על מערכת משמר העמק, פרנסטו בתרגום אנגלי בבריטון (להלן — קאוקני) — Palestine Studies, Beirut, No. 4 (Summer 1972).
- ד. דבריו על הפישה עם הנציגים הבריטיים — שם, 29.
- ד. בבירתו בארץ ערבית, כנראה סוריה, אמר שהוא נמנע מהיתקל בבריטים, כדי שלא לעכב את הפינוי (אלרין צ'ה'ל).
3. סקירה על "צ'בָּא הַצְלָה" עד הפלישה — יהודה סלוצקי, תולדות ההגנה ב (להלן — תח'ג'), עמ' 1637–1634. ייחסים בין "צ'בָּא הַצְלָה" וגאנני המופתי נזונו במאמרם של י' שמעוני במערכות חובי, 230, עמ' 33–32, ומ' פעל ביהזנות ג', אוניברסיטה ת"א, תש"ל, עמ' 454–456, 452–451.
4. מידע על האגודה הראשתה של אנשי הש' עם מפקדי צ'בָּא הַצְלָה — קאוקני, עמ' 35; על הڳישת השנתה, בה השתתפו ג'ר מכון ויהושע פלמוני — ארclinן צ'ה'ל.
5. פגישת פלמוני — קאוקני תיארה בගירסאות רחוקות כתובים ש-טוכם עם קאוקני שיתקוף את כריה-זקאל (קמחי, עמ' 97). הם גם טועים במקומות הڳישת — שם, עמ' 84). קאוקני מסטר שנפונש עם יוצאי חטוריה מישובי השרוון, שמאסו בסוכנות היהודית ובఈים להיכנע לו (קאוקני, עמ' 35).
6. המידע על הڳישת — מישוש פלמוני בראין ב-2 יוני 73, תאריך הڳישת, וההנחות לפלמוני — לפי יומן בראינון (בראינון צ'ה'ל). פרטם מהתרשמותו של פלמוני — בדרכו י' גלייל בס' הפלמ"ח ב, עמ' לו (השה קודצ'מן, עמ' 69–67).
7. על הוראות לקאוקני ולוחאמו — ארclinן צ'ה'ל. קאוקני אומר שספיק מרס נתוניות יהודים בפוג'יק בגל ניתוק ירו' שלי'ם הערביות. וניתוק ישבים בידי צ'בָּא הַצְלָה" (קאוקני, עמ' 37).
8. קאוקני, עמ' 38. רק כי צחק שדה מהמערכה — מערכות, חובי סב-סג, ודרכו על תכנית האיבר — שם, עמ' 32.
9. קאוקני מזכיר את שיקלו לפועל בעת שהבריטים לא ייצאו שרויות לדרכים (קאוקני, עמ' 38). אלא שהוא טוען באומר שכיוון למוציאי שבת. כדי להפתיע את המשק, וסעתו מצעעה על כוונתו לפעול ביום שבחת הנוצרי.
10. קאוקני מתימר שהפתיע את המשק, וכי ראה את החברים מתבוננים במשחק כדורי, בעת שהחל בהפגנה (שם, עמ' 39). אך תיארו מתאים יותר ליום השבת, באשר — נסכתבי סייר — וזכה על המשק. על גilioי ההכנות להתקפה ועל התוכנה במקש — משמר העמק במערכת, מרחביה 1950 (להלן — משמר העמק), עמ' 10–14. הדברים מונאים גם ב-אלין ושלח', עמ' 93 וAIL.
11. (להלן — וילסון) Aldershot 1949, Major R. D. Wilson, Cordon and Search,angi וילסון (לפי הספר ותצלומייה בבורר שהבריטים פעלו בשירועים (לעומת "משמר העמק במערכת" וקאוקני, המדברים על טנקים).
12. וילסון, עמ' 187; משמר העמק, עמ' 42. קאוקני מאישים את הבריטים שסייעו ליהודים: כשחוטפו — הганו עליהם, לעיתים סייעו להם לחקור, וסייעו להם נשק ותחמושת. בפרשת משמר העם הוא מאישים אישית את גנרל מקראילן, מפקד הגדוד הבריטי באיראן (קאוקני, עמ' 31, 39).
13. משמר העמק, עמ' 14. בתיאור המאורעות בספר אין תאריכים בשווים נזונים קטעים מימון המשק, אבל חל בהם שימוש בעמ' 35, בו מתוරות הפעולות של ליל ה'-ו' (8–9 אפריל) אך